

scala aan ontwikkelingen: zowel de stand van de medische wetenschap en de diergeneeskunde, als sociaal-economische ontwikkelingen en de gemeentepolitiek hadden invloed op de totstandkoming van de abattoirs en de vleeskeuring. Hoe deze ontwikkelingen samenhangen kan hier slechts worden toegelicht met een voorbeeld. In de eerste helft van de negentiende eeuw dachten men nog dat vlees van zieke dieren geen bedreiging vormde voor de gezondheid en veilig gegeten kon worden. Dit had uiteraard gevolgen voor de volksgezondheid, maar ook voor de praktijk van de vleeskeuring. Het nut van vleeskeuring werd steeds meer in twijfel getrokken en de kwaliteit van het vlees nam eerder af dan toe. Pas toen in de loop van de negentiende eeuw vooruitgang werd geboekt op het terrein van de parasitologie, verwetenschappelijkte ook de vleeskeuring, die vervolgens weer voortvarender ter hand werd genomen. De moderne lezer, voor wie gezonde voeding een basisvoorziening is geworden, zal zich aanvankelijk verbazen over de moeizame geschiedenis van de totstandkoming van openbare slachthuizen en een adequate vleeskeuring. Na lezing van Koolmees' studie blijkt dat heel wat minder verbazingwekkend.

Monique Stavenuiter

J. Moes, *Van bedelstaf tot marktwapen. Sociale werkvoorziening in Leiden na 1795* (Leiden: Dirk van Eek-stichting, 1997, 223 blz., ISBN 90 73279 13 5).

Aanleiding voor de uitgave van dit boek is het 25-jarig bestaan van De Zijl-bedrijven te Leiden. De DZB kwam tot stand op 29 mei 1972, toen de gemeenteraad van Leiden besloot de vijf zelfstandige sociale werkvoorzieningsverbanden te bundelen tot één gemeentelijke dienst sociale werkvoorziening. Najaren van maatschappelijke discussie en politieke strijd was de samensmelting van particuliere en overheidsinitiatieven tot één volwaardig onderdeel van het Leidse gemeentelijk apparaat een feit geworden.

Over de geschiedenis van de sociale werkvoorziening is nog niet veel bekend. Dat er weinig historisch onderzoek naar is verricht, is bij nadere beschouwing niet zo vreemd, aangezien de Wet sociale werkvoorziening uit 1969 nog van recente datum is. Toch bestonden er al voor die tijd werkinrichtingen; de meeste instellingen zorgden echter niet voor werkverschaffing die speciaal voor gehandicapten was bedoeld, maar voor werklozen in het algemeen. Om enkele lange historische lijnen te kunnen trekken, vat de auteur het begrip 'sociale werkvoorziening' dan ook wat breder op, aangezien over aanverwante onderwerpen als armenzorg, bedeling en werkverschaffing veel meer bekend is.

In dit boek staat de ontwikkeling van de sociale werkvoorziening in Leiden na 1795 centraal. Moes verdeelt de Leidse ontwikkelingen in vier hoofdfasen. De eerste fase loopt van 1795 tot omstreeks 1900. Nieuw was aan het eind van de achttiende eeuw de gedachte dat het bieden van werk doeltreffender was dan aan armen en behoeftigen uitsluitend aalmoezen te geven. In de negentiende-eeuwse armenhuizen en werkinrichtingen kreeg men de gelegenheid te werken voor voedsel en een karig loon. Er werd gedurende deze periode nog geen onderscheid gemaakt tussen armen, werklozen en gehandicapten.

Tussen 1900 en 1945, de tweede fase, ontstonden speciale werkvoorzieningen voor mensen met specifieke handicaps. Zo kwam er in Leiden eerst een blindenwerkinrichting en later werkplaatsen voor mensen met een verstandelijke handicap. De derde fase begint kort na de Tweede Wereldoorlog en loopt door tot de invoering van de Wet sociale werkvoorziening in 1969. Deze fase wordt getypeerd door erkenning van de achterstandssituatie van mensen met een handicap, waarin de overheid faciliteiten ter beschikking stelt via wetten als de Gemeen-

telijke sociale werkvoorzieningsregeling en instellingen als 'beschutte' of sociale werkplaatsen. In de vierde ontwikkelingsfase, van 1969 tot heden, zien we een formele emancipatie in de vorm van gelijkwaardige rechten als inspraakorganen, functieloon, pensioen en uitzicht op een CAO.

De rode draad in *Van bedelstaf tot marktwapen* is het historische emancipatieproces van mensen met een handicap die op sociale werkvoorziening waren aangewezen. Moes laat in deze gedegen studie zien hoe de vrijblijvende armenzorg via werkinrichtingen zich ontwikkelde tot werk op maat krachtens wetten en maatschappelijke acceptatie in gelijkwaardigheid. De vraag die na het lezen van dit boek echter blijft, is hoe lang mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt nog aparte instituties nodig hebben. Ondanks het groeiende besef dat mensen met een handicap een normale arbeidsprestatie kunnen leveren, mits rekening wordt gehouden met hun mogelijkheden, krijgen slechts weinigen op de gewone manier een werkplek via de arbeidsmarkt. Zolang mensen voor de verbetering van hun maatschappelijke positie zijn aangewezen op sociale werkvoorziening, blijft deze onmisbaar.

Moes is optimistisch over de toekomst. Zo functioneert het sociale werkvoorzieningsbedrijf De Zijl-bedrijven tegenwoordig als een gewoon bedrijf, dat veelgevraagde producten en diensten levert tegen normale prijzen. De bedelstaf uit 1795 is na tweehonderd jaar een marktwapen geworden. Als deze ontwikkeling doorzet, zal, aldus de auteur, de sociale werkvoorziening zichzelf wellicht overbodig kunnen maken.

Dit rijk geïllustreerde boek is helder en vlot geschreven, mede dankzij het gebruik van vele verhalen en herinneringen van oud-medewerkers. De toegevoegde waarde van deze studie is dat aan de hand van de ontwikkelingen in Leiden, geplaatst in een landelijk kader, tevens het ontstaan van de sociale werkvoorziening in Nederland goed valt te beschrijven.

Edwin Maes

B. P. A. Gales, e. a., *Het burgerlijk armbestuur. Twee eeuwen zorg voor armen, zieken en ouderen te Maastricht, 1796-1996*, I, II, A. H. Jenniskens, ed. (Historische reeks Maastricht XXVI, XXVII; Maastricht: Stichting historische reeks Maastricht, 1997, 432 blz., ISBN 90 70356 73 2 (I), ISBN 90 70356 86 4 (II)).

Het is een hele klus geweest. Tussen 1982 en 1987 heeft een projectgroep onder leiding van de archiefambtenaren F. Roebroeks en J. Luijten de archieven van het burgerlijk armbestuur 1914-1964 geïnventariseerd, alles bij elkaar zo'n 400 strekkende meter archief. Dit heeft een manuscript-inventaris opgeleverd. In een nieuw project, waarin het stadsarchief, de Stichting historische reeks Maastricht en het burgerlijk armbestuur deelnamen, kwamen toen vervolgens een gedrukte inventaris (1993) en het bovenstaande boek (1997) tot stand.

Het zware karwei klinkt nog door in de moeizame taal waarin de verantwoording geschreven is: lange onduidelijke zinnen doen het ergste vermoeden, en de indeling van het werk in twee banden, vier delen en veertien hoofdstukken behoeft enige studie. Na deze eerste oriëntatieproblemen maak je kennis met een boeiend boek. In deel I (band I, hoofdstukken 1 en 2) worden de instellingen voor armenzorg van de Franse tijd tot nu besproken. In de Franse tijd werd de armenzorg geregeld vanuit de Bureaus van weldadigheid. Na het vertrek van de Fransen kregen de kerken en de particuliere instellingen weer hun taken op dit gebied terug. In de grotere plaatsen, ook in Maastricht, werden colleges van regenten ingesteld, die na de invoering van de Armenwet in 1854 burgerlijk armbestuur werden genoemd. In Maastricht kreeg dit college de eigendommen van enkele gasthuizen en domeingoederen uit de Franse tijd toege-